

EL CRIT DEL LLIRI GROC (*IRIS PSEUDACORUS* L.)

E nllà del tranquil·litzador tòpic que mostra les terres valencianes com un pla i suau verger permanentment regat i florit, la realitat és que la pell d'aquesta petita llenca de planeta Terra és eminentment eixuta, rugosa, aspra, espinosa, crostuda, ossuda, cantelluda: muntanyenca. Fet i fet, tota la geografia valenciana es dreça, de nord a migjorn, com una formidable balconada de muntanyes i serres esgraonades abruptament davant de la mar nostra. Amb tot, els aiguals, maresmes o zones humides conformen una part considerable del territori, si no quantitativament si qualitativament, sobretot en el domini del quaternari, sobre les feraces planures al·luvials del litoral, on en el passat configurarien una esplèndida escampadissa d'albuferes i marjals, aiguamolls i estanyols, mulladius i tolls, sucosos prats i espillejants saladars i un tot de blavencs estuaris i goles de rius i de rierols caramulls de color i de vida.

En aquesta banda plana i feraç arran de mar, la més humida i càlida de les nostres terres, floreix al pic de l'hivern, constel·lant el verd exuberant encara mig ensopit de les ribes dels sequials i dels bassals i anunciant de lluny la primavera, l'esvelt lliri groc. Una delicada flor que sovint reflecteix en l'espill de les aigües la seua fràgil i efímera bellesa, dedicada a *Iris*, la veloç i gràcil missatgera olímpica que sempre duu bones noves, aquella *que a les ales lluu, de safrà, la rosada i encarada amb el sol arrossega milers de matisos*, que el llaurador pragmàticament anomena bova granotera o bavosa o ampla o plana o de gangols i també ganjol groc o simplement ganjolera.

Es tracta d'una soberga planta d'elegants fulles allargades com les d'una espasa, una de les més abundants de la marjal, rere el senill, la bova i els joncs, i com aquests i la segamans, un dels principals elements de refugi i nidificació de moltes aus aquàtiques; i una bona font de la seua alimentació per les seues llavors circulars i suradores.

El gruixut i forçut rizoma del lliri groc, ple de sucstringents, s'ha fet servir per a adobar cuirs i tintar de negre les teles i teixits, i bullit amb ferritja ha procurat una tinta estupenda, si bé en la nostra ruralia es feien servir en aquest menester les flors del lliri blau o les baies del saüc pudent.

Al lliri groc se li han trobat poques virtuts medicinals, llevat de la porgant i vomitiva del rizoma. A terra nostra el llaurador tradicional l'ha fet servir només per a algunes de les seues quotidianes faenes agrícoles, a les quals, per humils que foren, sempre solia afegir un toc estètic o un bri de bellesa.

En primer lloc, a l'horta marjalenca, segaven el seu fresc i esponjós fullatge per a folrar els basquets de tomaques, les cistelles de pebres i les estibes de bargines, una sort de cabassos grans d'espert, a fi de minorar els cops i donar frescor a les hortalisses durant el transport i que aguantaren més tendrals; la posaven baix i després ho tapaven, tal com al secà hi feien servir els fullosos serments de la vidriella i el fullam de la falaguera per a les cireres i les altres fruites.

També s'ha gastat, igual que l'herba fematera o el fenàs, com a material per a tirar d'eixut als jaços dels animals de quadra i de corral.

A diferència de les altres boves, la de cadires o de pursos o cuetons (*Typha angustifolia* L.; i *T. latifolia* L.) i la borlera o de tres talls (*Sparganium erectum* L. subsp. *neglectum* (Beeby) K. Richter), el fullatge de les quals el llaurador segava com a farratge per als bous, la bova granotera es considera roïna per als animals, que la refugen.

Les flors s'han collit com a ornament de la casa o de l'església, però el seu groc tan fugisser fa que el llaurador preferisca plantar a la séquia per a collir i portar-li a la dona la blanca, pulcra i turgent cala.

Abans, en els pobles de vora mar que només tenen terme marjalenc o aquest és dominant, com a substitut de la murta, quan venia Corpus o les festes del poble, per a adornar els carrers, els llauradors que tenien voluntat baixaven a la marjal i segaven fulles i flors de boves ganjoleres dels margens de les séquies, i ho enramaven.

A qui contar aquell rude contrast entre la vella argila del carrer, arruixada de fresc perquè no alçara pols, el pàl·lid groc de les flors i el verd lluent de les fulles segades, plenes de vives tonalitats rojals i virolades, amb el blanc de la calç de les cases i el blau del cel que s'alçava dels carrers? Aquells colors, aquells perfums, aquelles estampes mil·lenàries vingudes d'un temps que també era nostre i que no ha de tornar mai més.

JOAN PELLICER I BATALLER

Foto: Joan Pellicer